

8
5
DE IVDICIIS ET MORIBVS CORRIGENDIS.

A D

STEPHANVM
REGEM POLONIÆ, MAGNVM DVCEM LITHVANIAE &c. PRINCIPEM MAGNANIMVM.
Parænesis.

POSNANIAE. A. D.
MDLXXVIII. ✓

EXVII 275

W. 2647

WN. 16

Do. 906

SERENISSIMO
ET SEPTENTRIONIS PO-
TENTISSIMO PRINCIPI, DO-
MINO STEPHANO, DEI GRATIA
REGI POLONORVM, MAGNO DVCI
LITHVANORVM, RVSSORVM, PRVS-
SORVM, MASOVIORVM, LIVONVM,
PRINCIPI TRANSYLVA-
NIAE &c. DOMINO SVO
CLEMENTISSIMO.
S. D.

REX A NOBIS ELECTVS
es, imò verò perturbatissimo rerū
statu, labenti Reipub. diuina prouis-
dentia datus. Cuius quidē vis & po-
tentia in te eligendo, Sole illustrior,
cōparuit, dum post varia suffragia, dissidentes ani-
mos, in te solum populi oculos mentesq; conuertē-
rit: factumq; est, vt tanquam post horribilem dissen-
sionum tempestatem, quæ Rempub. euersura vide-
batur, repentē gratissimus tranquillitatis Sol affulse-
rit. Quod autem inter tot celeberrimos Principes,
Senatus, & Equestris ordo, te tantoperē sententijs
suis expetiuerit, & nullis deinceps persuasionibus
ac promissis, nullisq; minis sese à te auelli passus sit,

A ij

Nulla

Nulla certè alia gratior, quæq; magis animos impelleret, causa efficacior fuit, nisi de tua excellenti & heroica virtute apud omnes, qui tuas partes sūt sequuti, eximia concepta opinio. Huic autem estimationi cōceptæ, Rex noster præstātissimè Deo auxiliante & gubernante consilia tua, vt satisfacias te inprimis operam daturum, confidimus, vt merito gloriari de te possimus, nos Regē habere domi moderatissimum Principem, foris autem vigilantem, & fortem bellatorem. Id autem vt fiat nō nulla corrigenda domi constitnendaq; tibi erunt, quæ emendatione in Repub. Iudiciorū, morumq; egent. Suscepisti enim in hoc Septentrione Regnū amplissimum, in quo nos diuturna pace, & luxu aliunde introito, vitijsq; inde secutis nonnihil à veterum laude defleximus. Te autem pro exemplari habentes, Iusticiæ moderationis, pudoris continētia, sobrietatis, vitia quæ passim irrepserunt, profligatum iri speramus. Est enim verissimum quod dicitur: Regis ad exemplū totus componitur orbis: Et qualis est Princeps tales plerunq; populi mores existere. Iusticia autē præcipuum est Reip. fundamentū. sine qua neq; Regna diu stare, neq; cœtus hominum in vnum corpus coalescere possunt, sicut Regum sapientissimus ait: Iusticia stabilitur Thronus Regius. Huius autem officium est summ cuiq; tribuere, & quod quisq; iustè obtinet, idē etiam quietē

am quietè possideat & arbitrio suo utatur, idq; ex
præscripto legum, tuente iura, facultatesq; omniū
summo in primis Magistratu. Sed hæc ipsa iusticia
multis modis sæpè oppugnatur, præcipuè autè leo-
nina vi & vulpina arte, dū videlicet tenuiores a po-
tentioribus opprimuntur, vel frequentibus iniurijs
vexati, ex agris in oppida ad artes mechanicas vel
mercaturam exercendam compelluntur. Alij autè
id quod iure fit, iuste sese agere iactantes, fit nonnūq;
vt homines simplices patronis, & forte etiam sum-
ptibus destitutos, captata causa & occasione, litibus
forensibus exagitent & exhauriant, forte nonnūq;
etiam patrimonijs proprijs exuant. Et quemadmo-
dum Poëta ait: Sic reus ille fere est de quo victoria
lucro esse potest. Ita non rarò fieri vt illi rei pronū-
cientur, qui fundos suos quorūdam potentium agris
vicinos habent. Est & illud quale sit considerandū
quod quendam ex purpuratorum numero dicentē
audiuimus: Nullius scilicet ius & priuilegium tam
esse firmum, quod à se infringi, Nullius possessionē
tam esse certam, de qua possessorem luridicis arti-
bus deturbare non possit. Vocem bono viro indig-
nam, Senatore autem indignissimam, inde appareret
Iuris scientiam cum callida loquacitate coniunctam
præsertim si huic accedat potentia, quæ non iudicij
diuini metu, neq; amore æquitatis in officio conti-
netur, pestem esse iusticiae. Neq; tales Iurispruden-

tes, sed profligatae fidei & conscientiae rabulae dice-
di sunt, in quos summum iudiciū Regium meritō
animaduertere, quosq; Senatu ac Iudicijs mouere,
& tanquam pestes eijcere debet. Hic Patroni quo-
q; recensentur, non solum illi quidem, qui in parti-
cularibus seu generalibus terrestribus prouincijs,
vel Castrensibus iudicijs assistentes, sed etiam illi, qui
in Repub. officia & dignitates obtinentes, in sum-
mo Senatu & Iudicio Regali sententijs suis ferendis
nonnulli saepe iniustissimas causas defendunt & pro-
mouent, neq; se suo officio recte perfunctos arbi-
trantur, si non suis clientibus consanguineis, ami-
cis, & alijs quibus obstricti quoquo modo tenentur,
cum summa alterius partis iniuria patrocinentur.
Hi partim favore, partim re quapiam alia sublata,
omnem Iudiciorum aequitatem saepe euertunt, via
amq; petulantiae ad quiduis audendum patefaciunt.
Nullaq; lex est tam sancte atq; accurrate scripta, qua
ipsi varie interpretando, & varie detorquendo non
labefacient, inde similes causae & actiones dissimili-
bus saepe Iudiciorum decretis, decisa sunt, cum sum-
ma infamia iudicij & Reipub. nostrae. Haec autem
iusticiae labes imperante Sigismundo summae man-
suetudinis Rege, imprimis creuere, cuius facilitate
nonnulli ad suam ipsorum libidinem stabiliendam
sunt abusi, ut quod ipsis liberet, idem etiam sibi li-
cere existimarent. Quapropter non esse mirum atro-
cia sceles

7
cia scelera saepe commissa esse, perpetratas caedes, stru-
pratas per vim honestas virgines, bona hereditas-
ria legitimis possessoribus violenter adempta, cum
improbissimus quisque sceleris sui patronos in aula
Regia largitione, seu quouis modo alio, sese para-
turum confideret. Ob idque factum est, ut raræ eiq-
modi enormes querelæ, quæ criminales in iure vo-
cantur ad tribunal Regium deuolutæ sint, cum ho-
mines iniuria affecti hoc iudiciorum statu de defen-
sione, & de iusticia consequenda desperantes, par-
timque magnitudine expensarum, & longa expecta-
tione vltimæ sententiæ absterriti per arbitros cum
aduersarijs suis, cum summa saepe iniuria & indig-
nitate transigunt. Quid ego nefanda perituria com-
memorẽ? quid falsa testimonia, merasque in iudicijs
calumnias impune saepe produci & proponi, cum
aliqui malam causam, summeque iniustam habentes,
vel alienas eiusdem generis tuentes, istis adminicu-
lis vtantur necesse est? Has pestes iusticiæ & corrup-
ptelas de Senatu tuo ac iudicijs, deque Repub. tibi
diuinitus commissa Rex magnanime, exemplo Daa-
uidis summi Regis & Prophetæ, eo modo quem
tibi Psalmo 101. & 15. præscriptum reliquit, proflig-
abis. Nec desunt aliorum exempla summorum
Regum & Principum. Laudatur Imperator Ferdia-
nandus, qui ob falsum testimonium virum quens-
dam post decennium demum re cognita, capitali
supplicio

supplicio affici insit. Et apud Romanos falsi testimonij crimine cōiuncti, de saxo Tarpeio præcipitabatur. Viget & illius Locrensiū Ducis præclara memoria, qui cum inter optimas & saluberrimas à se sanctitas leges, hanc quoq; tulisset, vt adulteri oculorum priuatione punirentur, forteq; filius suus in eandem poenam incurrisset, supplicante populo, vntum oculum sibi, alterum item filio erui iussit, tanta fuit legum reuerentia. O virum magnum dignumq;, qui in nostra Republica natus fuisset, minus quærelarum esset optimæ partis populi, quales si multos in Senatu & Iudicijs haberemus, immobilibus fundamentis Respub. nostra staret.

De Cancellaria item Scribisq; Curia Regia, multæ passim quærimoniae sparguntur, multa istis causis parum ritè cognitis, rebusq; inexpensis perperam, multaq; cupide fieri, homines tenues difficulter, & non sine graui rerum & temporis iactus absolui, Iusticiae exequutionem in re manifesta sæpè differri, reos causa inuenta, cum partis alterius iniuria liberos pronunciarī: Diplomata eodem argumento sibi inuicem contraria, & quod capitale esse debuit legibus sæpè repugnantibus, dari, Dignitates, Officia, Præfecturas, Nonnunq; fauore & largitionibus obtineri. Quod si virtus tantum spectaretur, & qui essent de Respub. bene meriti, honoribus afficerentur, multa inde commoda redundarēt, sed cum

sed cum contra sapē fiat, non mirum est optimum Reipub. statum in deteriore subinde mutari, multaq; committi, quæ partim iusticiam tollunt partimq; dignitatem Regni offendunt & deformant. Te autem Rex dignissime in omnes partes Reipub. ita inspecturum confidimus, vt nihil iniuste nihil auarē nihil libidinosē, nihil incontinenter, nihil præter decorum dignitatemq; Reipub. vsq; fiat.

Hac eadem animi tui excelsi vigilantia providebis, vt leges omnes inuiolatæ suam dignitatem obtineant, non bonæ emendentur, & ex illarum præscripto incorrupta Iudicia cōstituantur, tum ex his æquitatis decreta prodeant. Qua in parte multos prudentia, eruditione, integritate vitæ excellentes viros adiutores habebis. Et nūc quoq; fortasse nonnulli, qui importunis intercessionibus suis præclaram voluntatē tuam ab officio Regio, quo ex æquo omnibus ius dicere teneris, nonnunq; auertere nitentur. Veruntamen Rex in dylte, tu ne parce malis, sed contra audentior ito. Atq; vtinam exēplo tuo Princeps optime, id quod palam iniquum est, pariter omnes iniquum esse dicerent, & omne flagitium iuxta leges, absq; vlla commiseratione & respectu personarū (id quod etiam vox diuina præcipit) non interpositis dilationibus puniendum esse censerent, suusq; virtuti & innocentie honos, & sceleri poenæ proponerētur, haberemus Rempub.

miup
B
pace,

pace, virtutibus, & successu rerum florentem. Maxime autem nostri illi contra officium, legesq; sæpe indigna committunt, qui sese generis nobilitate iactant, forte libertate, quæ non rarò in licentiam vertitur abusi, obliti veram nobilitatem in virtute, et factis rectè sita, eiusq; officium esse proprium, iniustam vim depellere, viduam, pauperem, & aduenam ab iniuria tueri, tum verò vir nobilis ut mentiri fallere, calumniari, alienum appetere, iniquam litem alere turpe & infame ducat. Veritatis autem in dictis & factis custodem se esse rebus declarat. Hæc fieri, nunc etiam esse debent nobilitatis nostræ insignia & ornamenta, propter quæ cæteræ multitudi-
dini, honore & dignitate excellere nos oportuit. Hinc lege antiqua sancitum est, testificanti viro nobili, plus fidei haberi quam plebeio, eò quòd incorrupti veritatis assertores, viri tum nobiles fuerant, & omnem falsitatem & calumniam abominarentur. Erat tum constantia & sinceritas in precio. Viri autem mendaces, bilingues, incertæq; fidei, ignominia leuitatis notarentur, & indigni consortio honorum haberentur. Quapropter rarissimæ tum erant istæ nostræ recognitiones, inscriptiones, obligationes, aliaq; huius generis Actis publicis signata. Etenim vnusquisq; quod verbo, seu certa spõsione promittebat, incorrupta fide, rebusq; ipsis complebat, de decus, & læsæ fidei infamiam, magis tum metuentes, quam

quàm nūc triplicata vadimonia. Maximè autē pri-
moq̄ tempore, illam morum veterum sinceritatē,
& innocētiam luxus vitare cepit, qui nō ita à mul-
tis annis sensim in Sarmatiam ex peregrinis provin-
cijs irrepens, in tantam magnitudinem excreuit, vt
Persas ipsos hac exitiali pernīcie superasse videamur
Nam cū in preciosarū vestiū, aliarumq̄ id genus
deliciarum apparatus, magnos sumptus nostri hōies
facere cepissent, accidit vt cū absumpta requirere
certant, iusticiā multis modis violant, miserā ple-
beculam grani seruitute oppreſſerint, tumq̄ pro cō-
stantia, vanitas emerſit. Vētum est ad eam luxus in-
saniam, vt vestes ex vellere confectas, preciosissimis
pannis sericeis subducant. Quid verò illa vela seu
caudæ à tergo in terram demissæ, precioso apparatu
sericeo, & sæpè auro intertexto intus ornari (si dijs
placet) solitæ, cū vsum corpori nullū præbeant,
plebi saltem spectaculum exhibent, bonis viris sto-
machum mouēt, stultæ autē iuuentutis quiduis no-
ui absq̄ delectu, insana imitatione arripiētis leuita-
tem produnt. Iam quis ingentē vim ferculorū ad
luxum gulæ inuentorum enumeret? quibus Ap-
picios, & Cleopatras superant, in his ebrietates, &
in omni parte victus intemperantia, cui accessit
ocium, ex his nata est luxuria. Hæc vitia
postquàm principes in Republica viros, & Eque-
stem ordinem inuaserunt, pariter bonis moribus

& integritati exitium attulerunt, adeò vt non im-
meritò cum Poëta Romano conqueri possimus :
Nunc patimur longæ pacis mala, sæuior armis lu-
xuria incubit. Et Romanos quidem orbis ter-
rarum victores, in ocio & rerum omnium copia,
in luxum & vitia fuisse prolapsos, paucis fortasse
mirum videri poterat, Nobis autem quis non re-
prehensionis notam tribuat? quis non meritò suc-
censeat, grauisissimis & potentissimis hostibus circū-
septis, & ferè ceruicibus nostris imminentibus, tan-
tam securitatē luxumq̃, in mētem venire potuisse?
quo quidem facultates priuatorum (quæ in melio-
res vsus seruari debebāt) exhaustæ sunt, animi effœ-
minati, vires corporis attenuatæ, vitæq̃ ipsa facta
breuior. Et quod caput est ira DEI multis modis
accensa, pœnæq̃ prouocata sunt, quæ ne exitium
nobis afferant, ludicium Dei certè exhorrescēdum
est. En sanè, quoties quæ supra dixi vitia, & cor-
ruptæ admodum aulæ mores, qui in totam Remp.
inundarunt, frequentibus sæpè Comitijs cernerem,
admirabar diuitias patientiæ, vt lōganimitatis Dei,
quod hoc Regnum vicinis hostibus diripiendum
non tradiderit, sicut alibi id fieri videmus, & veris-
simum esse historiæ testantur, quod Propheta ait :
Propter iniusticiam hominum transferri Regna de
gente in gentem. Et vetus quoq̃ Poëta inquit : Nā
cætera Regna, Luxuries vitijs, odijsq̃ superbia vera-
tit. Sed

tit. Sed æterna Dei providentia in salutem Christi-
anitatæ servata est tibi Respub. hæc Rex nobilissi-
me, vt inde vitijs cum luxu profligatis, integritate
Iudiciorum restituta, & ad veterem frugalitatem,
morumq; gravitatem reuocatis animis, antiquam
Reipub. formam nobis restituas. Est verò gratissi-
ma veteris illius temporis memoria, cum quisq; suo
loco & ordine, officium suum, sine quærela facie-
bat. Erat tum in aula Regia summa continentia &
frugalitas, Senatus grauis, Iudicium incorruptum,
Nobiles viri paruo contenti, horum filij dura disci-
plina, ab adolescentia ad labores perferēdos, & vi-
gilias consuecebant, eques coniectus pelle vrsina,
vel lupina egregie ornatus esse putabatur, serici &
purpuræ nullus tum vsus fuerat. Itaq; disciplina do-
mestica indurata iuuentus militiæ labores alacri &
infractio animo perferebant, frustum carnis fumo
duratæ famē, aqua tum sitim sedabat, penula seu pal-
lium equestre aduersus omnes iniurias cæli tueba-
tur, fessis gramen quietem præbuit. Hoc autē mo-
dò paruo assuetis, & ea seueritate disciplinæ, & cō-
tinentia vtentibus, nullæ tum barbarorū copiæ ipsis
intuictæ fuerunt.

Deploranda est autem huius temporis omnium
nostrum & Reipub. conditio, qui luxu & ocio tor-
pentes ab hoste Septentrionis barbaro, campestris
bus prælijs semper a vobis fuso, nomini & honori

vestro ignominia notam inflictam turpiter vos patiamini, quam nisi prima oportunitate abstergetis, non vos legitimos successores, sed degeneres, & indignos patrum vestrorum virtute, & genere filios, vicina quoque nationes merito appellabunt.

Te autem Rex generosissime summum moderatorem Reipub. adepti, omnia laeta & foelicia a DEO expectamus, spe optima, ex faustis omnibus de te concepta. Qui quidem antiquis Principibus nostris (quorum ob insignem virtutem, & praecleara in Reipub. merita gratissima in mentibus hominum extat memoria) tanquam a mortuis reductis Remp. hanc virtutibus & reru gestarum gloria sis amplificaturus.

Restat quoque ut in Scholas institutas & reformandas Rex Christianissime, in quibus bonarum literarum studia, & inprimis caelestis doctrinae puritas floreat, studium & operam impendas. Nam haec quoque Reipub. pars, quae summae curae esse debuit, ab omnibus ferè contempta deseritur, inprimisque ab illis qui maximas opes, ad eos usus a maioribus collatas obtinent, cum tamen palam sit, ad Reipub. gubernacula, ex scholis literarijs idoneos homines inprimis peti, quibus sublatis tenebras rerum, & barbariem sequi necesse est. Ablegant quidem viri nobiles, cines etiam filios suos in Italia in Germaniam, & in Galliam quoque eruditionis & Philosophiae causa, verum hoc modo ingens vis auri quotannis

quotannis inde effertur, & quod est gratius frequē-
ter fit, vt nonnulli peiores mores, quam quibus an-
tea præditi fuerant, secum isthinc in patriam adfer-
rant. Postremò autoritate tua Regia vrbium mor-
res corrigendi, legibus sumptuarijs luxus inhiben-
dus, & seueriore disciplina instituenda erit. Magna
pars ociosorum hominum, nulli bonæ rei vacantiū
in oppidis tolleratur, tūm verò ipsi mechanici arti-
fices, magnam temporis partem lusibus, compota-
tionibus, & alijs vitijs ex ocio prouenientibus absu-
munt, abusi vbertate agrorum, annona, & victu fa-
cili præsentium temporum. Inprimis autem anni
istius, quo sub initium Imperij tui ingens rerū om-
nium copia sequuta est. Et cū nonnulli vix vnū
atq; alterū diem per hebdomadam seriò in officinas
& labores proprios conferant, vt operas suas mag-
no precio vendant necesse est, profusiones, & tem-
pus à se malè collocatum, quoquomodo sibi com-
pensari cupientes, Hæc ignaua colluuius à Magis-
tratu oppidano, vel Censoribus ad id instituendis
certa animaduersione puniri, vel in carceres rapi,
aut certè ex singulis oppidis, vicisq; eijci deberet.
Quæ diligentia si passim vbiq; per omnes prouin-
cias adhiberetur, multa in Rempublicam commo-
da redundarent, maiores facultates priuatorum
essent, minusq; vitiorum, tūm verò iustiore pre-
cio omnia venirent.

Vini

Vini quoq̄ (vt vocant) cremati vsus multū obest, quo plebeia colluuiēs ab orto Sole, sæpè vsq̄ in meridiem dedita, magnam præciosi temporis partem turpiter absumit, inde fieri vt integri etiã dies malè collocentur. Effet ex re fortasse Reipub. vt dierum festorum quoq̄ frequentia, ad paucio rem numerū redigeretur, aut certè idoneis vlibus restituatur, sub lato abusu, quo fit, vt quibusq̄ penè ferijs maiore numero tabernas potatorias quàm templa Diuūm, profana multitudo visitet, & tum maxime flagitijs, ocio inuitati, sese contaminent. Sed hæc ego illorum, qui summam autoritatem in templa obtinent, iudicio constituenda relinquo.

Iudæi vsuræ, & multarum malarum artium inuētores, tum illi vagabundi homines, quos vulgo Ciganos vocāt, præter multiplices fraudes quæ ab his sparguntur, consilia etiam Reipub. nostræ Machometanis ab vtrisque prodi non dubium est. Proinde tolerandi non sunt, dandaq̄ opera, vt his ex omnibus Regni prouincijs eiectionis, tamq̄ à certa perniciē Christiani homines releuentur.

Instituendæ sunt quoq̄ exercitationes militares, tam equestres quàm pedestres, quas iuuentus cupidè arripiat, laude & præmijs, tum etiam exemplis illustrium virorum inuitata. His profligabūtur noxiæ voluptates, atq̄ illi desidiosī, & libero homine ad virtutem & gloriam cōsequendam tendenti, indigni

digni iustus, quales sunt cartarum, alex, & id genus
alij, quibus nonnulli etiam illustris nobilitatis viri
dediti, bonam partem temporis male absument, of-
ficia legitima intermittunt. Coeteri vero tenuio-
res, nonnunquam ita illis irretiti tenentur, vt non so-
lum labores vocationis suae proprios deserant, sed
etiam tanquam inducta torpedine, rebus cum fru-
ctu & laude agendis raro sint idonei, quo fit quae
admodum proprius ipsorum propheta dixit:

Vt qui desidiam luxumque sequatur inertem,
Turpis, inopsque simul miserabile transigat aeternum.
Nullus autem vir bonus & prudens tantum tem-
pore abundat, quod non optime collocandum esse
studeat. Neque tantum sibi esse otij quod leuibus im-
pedimentis tribuendum putet. Quapropter non est
mirum victorij, & belli gloria Turcas florere, apud
quos nullum fere tempus ocio relinquitur. Et neque
solum gregarius miles, sed summi etiam satrapae
quoties a belli vel Reipub. studiis vacant, actioni,
& operibus necessariis intenti sunt, prout cuiusque
officij, aut ordinis, vel aetatis ratio postulat. Iuuen-
tus autem aut equestribus hastis concurrat, aut ara-
cus torquet, vel sclopetis scopum petit, equos do-
mant alij. Plures artibus mechanicis, vsui humano
necessariis dant operam: vnde fit, vt exercitato &
frugis labore indurato, ob idque inuictio milite Tur-

C

carum

carum Imperator vtatur. Qualem enim militem illum fore putamus, qui ocio, ventri, somnoq; deditus, nihil commendatione dignum agere consuevit? Non est certè dubium harum nationum homines sub temperato Septentrionis celo degentes Turcas fortitudine & animis esse meliores, quoties enim pari numero & particularibus prælijs pugnare contigit, victos Turcas sæpè fuisse constat. Et olim Iulius Cæsar Europeis copijs instructus derisit Pompeium, quod is Asiatico milite prælio se victurum confideret. Sed cum Turcæ hac tempestate & vigilantia, disciplinæ militaris seueritate, & iusticiæ studio nos superent, fit vt bellis etiam præualeant, luxum, ignauiam, & multiplicia delicta nostra iuste Deo vlciscente. Qua de causa grauib; institutis emendatis moribus, constitutaq; domi optimis legibus & incorruptis Iudicijs Repub, vnde æquitatis decreta manantia, maturæ executioni mandentur, ita vt bonus quisq; à Magistratu suo laudem, & defensionem consequatur, improbus autē propositas pœnas, & paratam ignominiam exhorrescat, futurum omnino speramus REX inclyte, non solum te huius populi, à Deo tibi commendati iniurias à barbaris vindicaturum, verum etiã Deo regente, & fortunante conatus tuos, cum præclara nominis tui gloria reliquæ oppressæ Europæ te respicientis

spicientis, & invocantis salutē allaturum. Quod
Deus aternus Pater cælestis omnipotens, cuius
ius vi & potentia fiunt omnia, suo
confirmet Numine.
Amen.

1 5 > > Mense Februario.

S. M. T. Regiæ.

Fidelis subditus,

Franciscus Gossas
uus de Nadarice.

P O S N A N I A E.
MELchior NERingk excudebat.

